

Neparasti liels vistilbju skaits Randu niedrājā 2013. gada oktobrī

Vistilbe *Lymnocyptes minimus* ir viena no visplašāk izplatītajām, bet vismazāk izpētītajām putnu sugām Eiropā (Olivier 2007). Arī Latvijā līdz šim ir uzkrāts samērā neliels informācijas apjoms par šīs sugas fenoloģiju, barošanās un koncentrēšanas vietām. Kāpēc mēs novērojam tik maz vistilbju? Domājams, tāpēc, ka šī suga ir nakts migrants un migrācijas laikā lido visai augstu, sasniedzot 1–4 km augstumu. Vistilbe ir arī tālais migrants, vienā lidojumā pārlido ievērojamus attālumus, iespējams, ka lielākā daļa no Krievijas populācijas putniem pārlido Latvijai pāri, pat nenolaizoties uz zemes. Pa dienu vistilbes ar savu maskējošo apspalvojumu veiksmīgi slēpjas mitrājos. Pilnīgi skaidrs, ka daļa no pašmāju novērotājiem “neatrod” šo sugu tāpēc, ka nespēj to atšķirt no biežāk sastopamās mērkaziņas. Ir arī maz to interesentu, kuri mērķtiecīgi apmeklē mitrājus, bradājot pa ūdeni vai dubļiem, lai varētu izcelt vistilbes. Tāpēc mūsu rīcībā pieejamā informācija ir lielākoties par gadījuma novērojumiem.

Mūsdienās vistilbju ligzdošanas areāls stiepjas Palearktikas ziemeļu reģionos – galvenokārt Zviedrijas, Norvēģijas, Somijas un Krievijas ziemeļos. Šai sugai kopējais ligzdošanas areāls ir milzīgs, sasniedz 12 miljonus km², bet tikai daļa no šīs teritorijas ir piemēroti biotopi vistilbes ligzdošanai. Ligzdojošo pāru skaits ir grūti novērtējams sugas slēptā dzīvesveida dēļ. Pēc *BirdLife International* datiem (2004), Eiropas daļas populācija, kura migrē arī pāri Latvijai, tiek vērtēta visai aptuveni: no 4600 līdz 46 000 pāriem. Mūsdienās novērota populācijas skaita samazināšanās tendence, tāpēc ir svarīgi sākt uzkrāt un apkopot datus par sugas sastopamību Latvijā. Par vienu no nesen konstatētajām koncentrēšanās vietām jūras piekrastē sniegta informācija šajā rakstā.

Ieskats mūsu zināšanās par vistilbes sastopamību un fenoloģiju Latvijā

Lai gan vistilbe pēdējos divos gadsimtos ir bijusi samērā parasta un medijama putnu suga, vairākumā publicēto avotu ir maz konkrētas informācijas par novērošanas vietām un skaitu. Pēc literatūras ziņām, līdz

20. gs. vidum vistilbes (teorētiski) vēl ligzdoja Latvijas teritorijā, bet klimatisko apstākļu dēļ, mitru biotopu transformācijas rezultātā vai citu iemeslu dēļ, ligzdošanas areāls novirzījās uz ziemeļiem.

Dokumentētus vistilbes novērojumus varētu sadalīt pēc biotopiem, kuros putni novēroti vai iegūti kolekcijām. Vēsturiski lielākoties ir ziņas par sastapšanu **upju un ezeru piekrastes** **plāvās**. Šāda informācija ir atrodama uz izbāžņiem vai ādiņām divos Latvijas muzejos:

- 1) Latvijas Dabas muzeja krājumā ir šādi vistilbju eksemplāri: 28.04.1859. Rīgā (iegūvējs – *Schröder*); 1878. Rīgā (*F. Niederlau*); 22.05.1898. Majoros (tēviņš, domājams, Baņķa plāvās; *Ramming*); 12.10.1926. Babītes ezera plāvās (P. Ozols); 10.10.1934. Buļļu ciema plāvās (ad.; domājams, Lielupes plavas Jūrmalā; Antons un Roms); 06.10.1968. Gaujas grīvā (*juv*, tēviņš un *juv*, mātīte; domājams, Jūrasleju plāvās pie Gaujas grīvas; J. Rūte).
- 2) Latvijas Universitātes Zooloģijas muzeja krājumā ir četras vistilbju ādiņas ar konkrētām etiķetēm: 07.10.1930. Rīgas apkārtnē (N. fon Franze); 23.10.1949. Buļļos (ad., tēviņš; domājams, Lielupes plavas Jūrmalā; H. Mihelsons); 01.10.1954. Kaņierī (ad., tēviņš; E. Tauriņš); 23.07.1959. Engures ezera Lielrovā (tēviņš; G. Lejiņš).

20. gs. 20.–30. gados ir publicētas ziņas par vistilbju sastapšanu ceļošanas laikā Juglas ezera piekrastes plāvās (Grigulis 1930) un norāde par sastapšanu arī oktobrī Kaņierī un pie Dūņiera (Grosse 1942). Publicēts arī apraksts par iespējamo šīs sugas ziemošanu 1929./30. g. siltajā ziemā: “21.01.1930. Bērzmuižas rajonā medību dalībnieks Misiņš nošāva meža sloku (mazā-brūnā). Tajā pašā mastā uzcēla vēl vienu sloku, bet tai netika šauts. Kā slokas tik vēl uzturētos pie mums, tas nebij pieredzēts un liekās izskaidrojams vienīgi ar silto, bezsniega ziemu. Šī sloku suga ir ziemeļu iemītņieces un pārceļojot pagaidām bus apstājušās še, kamēr tās

Gredzenošanai noķerta vistilbe (pa labi) kopā ar mērkaziņu.
Papes stacionārs, 27.09.2003.
Foto: R. Matrozis

sals nedzītu tālāk." (Anon 1930). Arī padomju gados publicēti tikai daži novērojumi, piemēram, 19.09.1958. viena vistilbe novērota Engures ezera (Mihelsons 1960), bet 02.04.1959. viens putns novērots Puzes ezera krastā (Blūms, Mednis 1972), vairāki novērojumi šajā periodā reģistrēti Kaņieri un citur Ķemeru nacionālā parka teritorijā (Strazds, Ķuze 2006).

Cits vistilbes iecienīts biotops ir **nolaisti zivju dīķi**. Padomju periodā lauksaimniecības un mežsaimniecības vajadzībām tika nosusinātas daudzas mitras pļavas, un, iespējams, tāpēc migrācijas laikā vistilbes atpūtai un kā barošanās vietām deva priekšroku jaunizveidotajam biotopam – nolaistajiem zivju dīķiem, kuru platība Latvijā bija stipri pieaugusi 20. gs. 50.–70. gados. Turklāt dīķu nolaīšanas laiks (septembra otrā puse–oktobris), lai varētu savākt izaudzētās zivis, ir tieši vistilbju rudens migrācijas laiks Latvijā. Piemēram, vairāk nekā 10 vistilbju kopā ar mērkaziņām un ķikutiem novērotas nolaistajos Skrundas zivju dīķos 1970. gada oktobra sākumā (Baumanis 1971), savukārt pēc vairākiem gadiem savā disertācijā šis autors ir norādījis ziņas par fenoloģiju: pirmās vistilbes zivju dīķos novērotas 02.04.1972., pēdējās – 27.10.1971., un atzīmējis lielāko novēroto putnu skaitu – ap 80 īpatņiem Skrundas zivju dīķos (Бауманис 1975). Vēlāk t.s. pelēkajā čeklistā ir atzīmēts, ka Latvijā ir zināmas koncentrācijas oktobrī – Skrundas zivju dīķos (vairāk par 100 īpatņiem, J. Baumaņa informācija) un Dundagā (Страздс 1983), nesniedzot nekādus precīzākus datus.

Labu ieskatu vistilbes sastopamības un fenoloģijas jomā par pēdējiem 25 gadiem (1989–2013) sniedz Agra Celmiņa apkopotā informācija no www.putni.lv krājuma (putnu novērojumu datu bāzes), kas satur 132 novērojumus no 23 ūdenstilpēm/vietām. Šajos gados vistilbes regulāri novērotas lielo ezeru piekrastes pļavās un polderos (Papes, Liepājas, Engures, Babītes un Burtnieku ezera), applūdušās pļavās pie Ezeres, Dunduru pļavās, zivju dīķu kompleksos (Lubānas reģionā un Sātiņos). Jūras piekrastē daži putni novēroti Kolkā, Mērsragā, Mangaļsalā un Lauteru jūrmalā. Citās vietās dažas vistilbes novērotas nelielos grāvjos un pie strautiem. Pavasaros vistilbes novērotas no marta beigām līdz maija

Edgars Smislovs, meklējot vistilbes Randu niedrājā.
Foto: V. Smislovs

Noslēpusies vistilbe Randu niedrājā.
Foto: E. Smislovs

Ainažu raga lagūna – tipiska vistilbju un mērkaziņu barošanās vieta, 12.10.2013.

Foto: R. Matrozis

sākumam, lielākā skaitā – aprīļa 2. un 3. dekādē. Daži novērojumi reģistrēti jūnija sākumā, kad novēroti pat riestojoši putni. Rudenī vistilbes novērotas no septembra sākuma līdz pat novembra beigām, ar maksimumu oktobrī. Ziemā neregulāri novērotas kopš 01.01.1989., bet pēc 2005. gada, pateicoties putnu vērotāju lielākai interesei, šī suga tika reģistrēta vairākās vietās gandrīz katru ziemu.

Novērojumi 2013. gada oktobrī

2013. gada 5. oktobrī, veicot putnu vērošanu Randu niedrājā – Rīgas jūras līča austrumu piekrastes posmā no Kuivižiem līdz Ainažiem, Vladimirs un Edgars Smislovi konstatēja ievērojamu vistilbju koncentrāciju. Šajā piekrastes posmā, starp liedagu un mežu, atrodas vairākas dažāda izmēra lagūnas – sekli ūdeņi liedagā vai kāpās, kuri ir aizauguši ar virsūdens augiem. Tas ir izcils barošanās biotops divām bridējputnu sugām – mērkaziņai un vistilbei.

Vistilbju un mērkaziņu pēdas un knābja caurumi smiltīs. Randu niedrājs, 05.10.2013.

Foto: E. Smislovs

Speciāli pārmeķlējot visas šajā posmā esošās seklās lagūnas, tika "izcelts" samērā liels abu sugu īpatņu skaits. Vistilbju kopējais skaits novērtēts vairāk nekā 80 īpatņu, bet mērkaziņu skaits – apmēram 20 īpatņu. Savukārt līdzīgā uzskaitē tajā pašā maršrutā nedēļu vēlāk (12.10.2013.), piedaloties arī R. Matrozim, kopējais novēroto vistilbju skaits novērtēts apmēram 40 īpatņu, bet mērkaziņu – apmēram 15 īpatņu. Daļa putnu jau bija pametusi šo piekrastes posmu vai pārlidojusi dziļākajās posma lagūnās. Abās uzskaitēs reizēs lielākā vistilbju koncentrācija konstatēta ragā pie Ainažiem, attiecīgi 15 un 10 putni.

Abu sugu konstatēšanas īpatnības piekrastes lagūnās. Randu niedrāja lagūnas ir visai rets biotops Latvijas piekrastē. Līdzīgs biotops atrodas tikai vēl dažās vietās: Reisa niedrāja posmā no Salacgrīvas līdz Svētupes ietekai un Mērsragā. Vizuāli pārskatot piemērotu biotopu, pirmā norāde uz putnu klātbūtni ir **pēdu un knābja izveidoti caurumi smiltīs.** Vairākās vietās atrasti gan "vecie", gan "svaigi" pēdu nospiedumi, kas ir labs putnu klātbūtnes pierādījums. Šie putni barojas ar sliekām un citiem bezmugurkaulniekiem, velkot tos ārā no smiltīm, tāpēc vietām smiltīs var saskatīt daudzus caurumiņus no putnu

knābjiem. Vistilbju **pēdas garums** mazāks – 3,2 x 3,8 cm, bet mērkaziņai lielāks – 4,0 x 4,6 cm. Lielākoties abu sugu "pēdu ceļi" novēroti līdzās. Putni barojas mitrākajās smiltīs, reizēm arī ūdenī, kur pēdas saskatīt jau grūtāk.

Abu sugu konstatēšanas problēmas sagādā apstākļi, ka, tuvojoties cilvēkam, šie putni cenšas palikt nepamanīti – slēpjas augājā, pielaiž sev klāt visai tuvu un tikai "pēdējā brīdī" aizlido. Daļu putnu vērotāji noteikti nepamana, paejot tiem garām. Speciāli pārķemmējot šo biotopu, putni tiek "izcelti" no zemes parasti no dažu metru attāluma, bet reizēm gandrīz "uzkāpjot putniem", t.i., mazāk par vienu metru no novērotāja. Izceltie putni aizlido prom uz iekšējo lagūnu (tuvāk mežam) vai pēc dažiem desmitiem metru nolaižas mazliet tālāk tajā pašā lagūnā, tādējādi mazinot iespējas, ka tie paši putni tiek pieskaitīti atkārtoti nākamajās lagūnās. Izceltu vistilbi vizuāli var viegli atšķirt no mērkaziņas pēc izmēra, knābja garuma un gareniskajām līnijām uz ķermeņa. Lidojumā šos putnus varētu labi apskatīt ar binokli vai nofotografēt.

Nepieciešams izziņāt migrējošo vistilbju koncentrēšanās vietas Latvijā. Domājams, ka, pievēršot uzmanību sugai piemērotajiem

biotopiem, vistilbi ir iespējams konstatēt daudz biežāk, īpaši aprīlī un oktobrī mitrās pļavās, nolaistos zivju diķos un piekrastes lagūnās. Pilnīgi ticams, ka Latvijas teritorijā vistilbe migrācijas laikā piemērotos biotopos sastopama pietiekami lielā skaitā. Piemēram, izveidojot šai sugai labu barošanās biotopu Papes ezera piekrastē, 2002. gadā no 28. septembra līdz 14. oktobrim tur tika noķerts visai liels vistilbju skaits (Kalvāns 2002). Jāpiebilst, ka sugai svarīgu koncentrēšanās vietu apzināšana ir nozīmīgs priekšnoteikums šādu vietu aizsardzības nodrošināšanai un traucējuma faktoru mazināšanai.

Pateicības

Paldies Agrim Celmiņam par vistilbju novērojumiem no www.putni.lv krājuma (tai skaitā visiem novērotājiem, kuri snieguši ziņas par vistilbes novērojumiem) un Aivaram Petriņam par vistilbju ādiņu datiem no LU Zooloģijas muzeja fondiem.

RUSLANS MATROZIS,
VLADIMIRS SMISLOVS,
EDGARS SMISLOVS
matruslv@inbox.lv

Literatūra

- Anon. 1930. Rets medijums ziemā. *Mednieks un maksķernieks* 1: 30.
Baumanis J. 1971. Faunistisks pārskats par savvaļas putniem Latvijas PSR diķsaimniecībā. *Zooloģijas muzeja raksti* 7: 47–69.
BirdLife International. 2004. Jack Snipe *Lymnocyptes minimus*. – In: *Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status*. Cambridge, UK: 122.
Blūms P., Mednis A. 1972. Puzes ezera ornitofauna (novērojumi līgzdošanas periodā). *Zooloģijas muzeja raksti* 9: 55–65.
Grigulis K. 1930. Juglas un Kišezers rudenī. *Mednieks un maksķernieks* 12: 382–383.
Grosse A. 1942. Zur Vogelwelt des Kanjersees und seiner Umgebung. *Korrespondentblatt des Naturforschender Vereins zu Riga* 64: 78–100.
Kalvāns A. 2002. Neparasti daudz noķerto vistilbju Papē. *Putni dabā* 12.4: 26–27.
Mihelsons H. 1960. Engures ezera putnu fauna. Grām.: Latvijas putnu dzīve. Rīga: 5–44.
Olivier G.-N. 2007. The Jack Snipe *Lymnocyptes minimus*. Ed. OMPO/CICB, Paris, France, 206 p.
Strazds M., Ķuze J. (red.) 2006. Ķemeru nacionālā parka putni. Rīga: Jumava, 487 lpp.
Бауманис Я.А. 1975. Орнитофауна рыбководных прудов и их роль в воспроизводстве ресурсов охотничьих водоплавающих птиц в условиях Латвийской ССР. Диссертация на соискание ученой степени кандидата биологических наук. Рига.
Страздс М. 1983. Гаршнеп *Lymnocyptes minimus*. В кн.: Птицы Латвии. Территориальное распространение и численность. Рига: Зинатне, 96 стр.

Summary

Unusually high number of Jack Snipes observed in the Randu reed beds in October 2013
/Ruslans Matrozis, Vladimirs Smislovs, Edgars Smislovs/

On October 5, 2013, during a bird-watching session at the Randu reed beds, i.e., along the eastern coast of the Gulf of Rīga between Kuiviži and Ainaži, a notable concentration of Jack Snipes was found by Vladimirs Smislovs and Edgars Smislovs. Several lagoons in various sizes are found along this coastal area between the beach and the forest – shallow bodies of water on the beach or in the dunes with dense above-water vegetation. They make for a superb feeding ground for two wader species – Common Snipes and Jack Snipes.

By having inspected all of the shallow lagoons of this area, a relatively large number were found – more than 80 Jack Snipes and around 20 Common Snipes. During a similar inspection a week later (October 12, 2013), in total, 40 Jack Snipes and 15 Common Snipes were observed.